

Јелена Б. Огњеновић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет у Новом Саду
Студент мастер студија

УДК 821.163.41.09:929
DOI 10.46793/Uzdanica22.1.2970
Примљен: 17. јануар 2025.
Прихваћен: 7. март 2025.

ХОД ПО РУКОПИСНОЈ ПАНОРАМИ

(Зорица Хацић Радовић, *У новосадском књижевном крућу*, Нови Сад, Архив Војводине, 2023, 233 стр.)

„Сећање је лако за сваког ко има меморију.
Заборав је тежак само за оне који имају срце.”

Јован Јовановић Змај

Рукописни фондус Матице српске и, у њему сабране, хартије које су надживеле неколико векова, територија и друштвених уређења, представља непресушно врело теоријских и критичарских хоризоната. Иако се, по принципима постмодернистичке поетике, многи савремени ствараоци свесно и намерно оглушују о сизифовска истраживања архивске грађе, те, наместо историјски посведочених, постављају фикционалне темеље дела, излети у рукописну заоставштину још увек су најсмелије и најмање предвидиве *ексидеиције*.

Пажљиво вишегодишње ишчитавање и промишљање Матичине рукописне базе, које је спровела професорка Зорица Хацић Радовић, резултирало је освеженим, прецизним и аргументованим погледом на слабо приступачне кутке деветнаестог и двадесетог века. Документарно-епистоларни записи, како водећих, тако и маргиналних личности, послужили су као нуклеус за причање истинитих и узбудљивих сторија о мање познатим догађањима у предратној Српској Атини. Нашавши се *У новосадском књижевном крућу*, професорка Хацић Радовић педантно бележи сваку, годинама превидљану претпоставку, анализирајући њену потенцијалну истинитост или неистинитост.

Иако је свих петнаест текстова, посвећених плејади најумнијих новосадских гласоговорника, окупљено око њихових књижевних трудова, ово дело открива много шире историјске, социјалне и политичке односе у предратној новосадској периоди. Стога, није случајно што је предговор првог издања, написан пером Весне Башић, отворен цитатом Милоша Црњанског:

„На видик целога свету, који ће узвикнути: 'Гле, Срби!'”. Подстакнута нерашчивијаним и неосветљеним архивским коридорима, уклањајући их од заборава, професорка Хацић Радовић на видело света износи лице и наличје српског грађанског сталежа затекнутог на предратном заласку својих снага. „Зорица Хацић Радовић је била предодређена да, једном пробудивши приповедача у себи, постане тумач најдубљих осећања душе свога народа, и елегични проповедник његовог неупоредивог витешког и духовног наслеђа. Зато ову књигу можемо читати и као сећање на будућност” (Башић 2023: 7).

Чини се да је ауторка успела да измири вечите контрадикције између фигуре прагматичног и концизног књижевног тумача, чији увиди настају на фону јасно успостављених и вишеструко проверених теза, и говорљивог, помало расејаног, готово андрићевског приповедача, чија се прича никада у потпуности не довршава. Поглед на панораму нововековног књижевног кружока, иако предочен у првом лицу једине, топлим и непосредним тоном, прожет је домишљеним подацима, плодотворним скептицизмом и непрестаним критичким преиспитивањем.

Изузев питања истинитости и неистинитости књижевноисторијских увида, Зорица Хацић Радовић пажљиво преиспитује и психолошке, емоционалне и етичке преседање у личностима њихових доносилаца. Непристрасни и правични ауторкин однос према најмаркантнијим (Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Аница Савић Ребац), али и скрајнутим (Илија Огњановић Абуказем, Васа Ешкићевић, Илија Вучетић) именима епохе, постаје једини истински арбитар при разрешењу фактографских, али и личних *сукоба* српског интелектуалног просценијума с краја деветнаестог и почетка двадесетог столећа.

Како су за *јодлоу* дела узете махом епистоларне или дневничке забелешке (нпр. ђачки дневници Илије Огњановића Абуказема и Илије Вучетића, ратни записи Васе Ешкићевића, писма Слободана Јовановића Милану Шевићу, писма Анице Савић Ребац Младену Лесковцу), дело се ослобађа од пуко документаристичког призвука и задобија одлике интимне, дубоко проживљене, исповедне прозе. Солилоквијски одједи у заборављеним рукописним оставштинама прерастају у дијалог који започиње ауторка, не би ли га преиначила у полилог у ком ће учествовати сваки читатељ. Ауторкин полемички однос према увреженим, општеприхваћеним књижевноисторијским истинама (нпр. оскудност Лесковчеве интерпретације Костићевог *Дневника снова*, огрешење Павла Поповића о Милана Шевића, рано и *неблајгородно* дописивање Слободана Јовановића и Јове Змаја) отвара путеве новим, мада никада у потпуности остваривим интерпретацијама, које се препуштају читаоцима. Као што ни тумачење рукописа никада не може бити једнозначно, потпуно и заокружено, тако ни дело саздано од тих рукописа никада не може бити у потпуности довршено – оно је тек импулс за даља истраживања.

Ауторкине смеле *расиравке* са водећим интелектуалним бардима предратне Србије изражене су колико на семантичком, толико и на графостилемском доку текста – свако поглавље најављено је фотографијом и рукописом личности којој ће текст бити посвећен, многе закључне сентенце завршавају се знаком узвика, чести су коментари у заградама, као и напомене о изостанку нечитких речи – чиме је додатно наглашен разговорни, непретенциозни и непосредни тон дела.

Зорица Хаџић Радовић не преиспитује само тумачења, у књижевној историји маргинализованих, предмодерних беседника (нпр. Илија Огњановић Абуказем, Илија Вучетић, Јован Грчић, Тихомир Остојић) – њеном промишљању нису избегли ни главни кројачи предмодерне литерарне судбине (Јован Скерлић, Богдан и Павле Поповић, Јован Јовановић Змај). Свемоћ и неприкосновеност мишљења тадашњих арбитара, из књижевне историје олако, неретко из сујете или зарад личних бенефита, истргла је многе странице које су писали одвећ сувисли гласови – готово сва писања Милана Шевића маргинализована су због (уважених) корекција које је упутио једном тексту Павла Поповића (о Змајевом песништву), док се уредништво Матице српске вишеструко огрешило о свог знаменитог уредника Милана Савића и последњу жељу његове кћери Анице („Припремајући се да напусти овај свет, она се и даље тешко мири са прећуткивањем свега што је за српску књижевност учинио њен отац” (Хаџић Радовић 2023: 211)).

Иако је друга половина студије професорке Хаџић Радовић сва исписана у интимистичко-исповедном маниру, те стога *ближа* преференцијама већине читалаца, никако се не сме занемарити ни њена прва половина, посвећена српском народу на међи ослобођења, уједињења и побуђивања колективитета. Наведене две поле ове студије подударају се са националним напуштањем логореичних романтичарских беседа, одраза колективног духа деветнаестог, и интроспективних модерних узлета, првих назнака модерног, себи окренутог, двадесетог века.

Окосницу прве поле дела чине ауторкина тумачења ђачких и учитељских записа првобораца окупљених око Уједињене омладине српске. Задахнут идејом о ослобођењу и сједињавању потлачених јужнословенских народа, талас најумнијих, махом текелијанских ученика полази за скутима својих предавача (Јован Грчић, Васа Стајић) и саображава колективну свест о неопходности територијалних отцепљења, без обзира на жртве које би му морале бити дароване. Ауторка поименце истиче многе ђачке дружине (нпр. *Друштво учећи се Србаља*, *Србско гимназијско друштво*, *Прејорог*), које су, поред националне, културне и револуционарне, разгоревале и књижевну свест, истичући значај и неопходност писања и објављивања. Оснивању првих српских гласила, која ће окупити доцније предводнике језикословне реформе и литерарне *ренесансе*, поклоњен је један од обимнијих делова студије.

Невероватна је лакоћа којом ауторка неке од најзнаменитијих личности српске културне баштине (нпр. Светозар Милетић, Јован Јовановић Змај, Лаза Костић) утапа у јединствену панорамну представу Новог Сада – наместо да град буде позорница на којој делају најумнија имена наше историје, он, према Кашаниновом моделу писања, постаје главни актер догађаја. Иако је *главни јунак* сваког текста једна од култних личности српске интелектуалне задруге, свеукупна студија није ништа друго до пажљиво промишљена и детаљно осликана панорама Новог Сада, на коју пада читаочев поглед. Тако ће, на једном месту, испитујући домете Абуказемове сатиричне оштрице, усмерене ка помодним друштвеним прописима, ауторка приметити: „Временска дистанца јесте учинила бројне догађаје неразумљивим и далеким, али ове текстове није учинила неприхватљивим. Напротив. Уколико ми данас, а већ смо потрошили прве деценије XXI века, прошетамо са Абуказемом старим Новим Садом, бићемо изненађени и затечени чињеницом да су се неке ствари врло мало промениле” (Хаџић Радовић 2023: 50).

Рукописна хроника о Новом Саду, његовим модерним градитељима, ослободитељима и обновитељима, иако прекинута Принциповим хицем и почетком Првог светског сукоба, није згаснула под покровом наступелих међуратних деценија. Успостављајући непрестане, мада имплицитне, аналогije између тадашњег и данашњег новосадског друштва, ауторка оживљава и осавремењује негдашње, заборављене и скрајнуте приче, показујући да оне живе докле год живи тинта којом су исписане. У блиској будућности би, како закључује ауторка, „и свакодневица данашњег човека, упакована у абуказемовски хумор, уз неодољиву игру речи, могла да доведе до тога да се, једнога дана, нама данашњима слатко смеју они који долазе, верујући да живе у неком бољем и срећнијем времену” (Хаџић Радовић 2023: 60).